

(/)

 (/)

> Landbrug, håndværk, industri ([http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri)

industri)

> Bøger (<http://www.historie-online.dk/boger>)

> Anmeldelser (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Ældre træværktøj

← Forrige artikel (<http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/liv-med-ler>)

Ældre træværktøj

Kategori: Anmeldelser

Visninger: 1463

Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej))

(<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [http://www.historie-](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej)) **in**

([http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-](http://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej&title=)

[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej&title=)

[traevaerktoej&title=](http://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/landbrug-haandvaerk-industri/aeldre-traevaerktoej&title=))

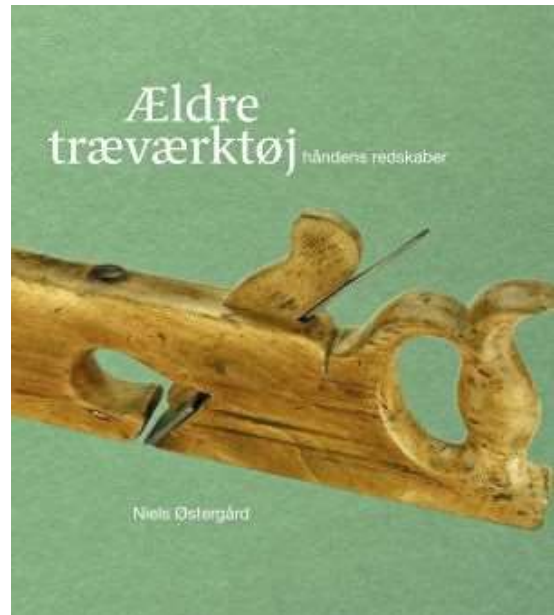
Niels Østergård

Ældre træværktøj - håndens redskaber

**Forlaget Hesselberg Media. 168 sider illustreret.
187,50 kr.**

Af Per Ole Schovsbo

Niels Østergård fremlægger på fornem vis ældre håndværktøj, som hustømrer og bygningsnedkere anvendte fra 1800-tallet frem efter 2. verdenskrig. Bogen er faktisk et værktøjskatalog med enkelte historiske udfald og forklaringer, der beskriver værktøjets brug og benævnelser. Bogen er opdelt i forskellige kapitler, hvoraf det første skitserer værktøjets historiske rødder. Herefter følger et kapitel om økser, et om save, om høvle, om boreværktøj, om mål og opmærkning samt et afsluttende kapitel om andet værktøj brugt af træskomagere, bødkere, trædrejere, hjul- og karetmagere samt skibstømrere. Disse håndværks værktøjer har i øvrigt også fortjent fornemme billedværker, så Østergård har åbenlyst nye opgaver foran sig.

Det er samleren Niels Østergård, der her udfolder sig til gavn for andre samlere og de museumsfolk og kulturhistorikere, der har brug for autentiske referencer, når værktøjerne i udstillinger og magasiner skal katalogiseres. Niels Østergård har dækket sig ind med den til rådighed værende fagekspertise, faglitteratur, samlinger af kataloger og illustreret bogen med fremragende fotos af rengjorte og finpudsede værktøjer fra egen og andres samlinger. Vi er med denne bog i de faguddannedes værksteder, bruger de officielle danske benævnelser og følger de tekniske skolars værktøjsslærer.

Men værktøjet er jo ikke håndværket – lige så lidt som klaveret er musikken eller penslerne og farverne er maleriet. Det er helt oplagt en æstetisk interesse, der har drevet Østergård til at fylde sit værksted til bristepunktet med alt det, en professionel håndværker ville undgå: værktøj som ikke er i brug. Værkstedet rummer derfor en samling af de værktøjer, som Østergård har fået øje på – ikke en håndværksfaglig samling, der indeholder værktøjer som hører til konkrete arbejdsprocesser. Det er med andre ord en lidt blandet landhandel, der ikke klart nok gør rede for formålet med den fornemme bog. Hvad er Østergårds ærinde?

Nærværende anmelder har en fortid som håndværker og har selv indsamlet og istandsat ældre håndværktøj, drejet skåle og hjulnav på gammeldags vis, bygget vogne og skrevet håndværkshistorie og træarkæologi. Det, der drev anmelderen, var ønsket om at forstå både de gamle håndværksprocesser, men også at bruge erfaringerne med det gamle værktøj til at læse bearbejdningsspor på historiske og arkæologiske træsager, for at komme nærmere til håndværksfagets udviklingshistorie.

Det, der først og fremmest er afgørende for en træhåndværker og hans valg af værktøj, er jo råmaterialet (træsart og fugtighed), og hvor det færdige produkt skal anvendes: udendørs, under tag eller i opvarmede rum med lav relativ luftfugtighed. Vores våde og fugtige kystklima stiller helt andre krav til trækonstruktioner end det tørre fastlandsklima i Central- og Sydeuropa, hvorfra vi i middelalderen har modtaget en stor del af det værktøj, hvis efterkommere indgår i Østergårds bog. Man kan sige, at landets organiserede og uddannede håndværkere i de århundreder så dagens lys i Danmark og jog de gamle træsmide ud i landsbyerne, hvor de frem mod vor tid fremstillede landbrugsredskaber, pumper, vogne og inventar af lokalt løvtræ efter ældgamle traditioner. Deres værktøjer findes ikke i Østergårds bog – lige bortset fra snittebænken, træskomandens forskellige økser og huljern samt pumpemagerens bor.

De finere værktøjer som vi normalt henregner til bygnings- og møbelsnedkerens domæne, blev på grund af det våde klima henvist til arbejder under tag og helst i opvarmede rum. Man udskiftede det lokale løvtræ med importeret fyr, fordi det var nemmere at bearbejde og nedtørre og brugte ædlere træsorter til udsmykning, mens de lokale løvtræsarter blev skåret af langsaven på savgraven eller i bloksaven til bindingsværk, skibstømmer, jernbanesveller og planker, der nedtørret kunne skæres i firkanter og nedtørres til møbler eller til stave i parketgulve, hvis det ikke endte i kakkellovnen. Nåletræet (gran) blev skåret på langtømmersaven til lægter og bygningstømmer – mens de tidligere blev tilhugget på bukke i skoven med økser efter kridtsnor.

Med andre ord er de forskellige værktøjer i tidens løb ikke kun opdelt i økser, save, høvle og boreværktøj men også i forskellige faglige sammenhænge, der har givet de samme redskaber forskellige funktioner og benævnelser.

Anmelderens kommentarer til bogens tekst er derfor spredte supplementer til fx bogens historiske afsnit, som ikke nævner, at romernes træhåndværk for en dels vedkommende er overtaget fra kelterne (gallerne) i Centraleuropa. De var i tiden op mod Kristi fødsel suverænt de dygtigste producenter af metal- og trævarer i Europa. De arbejdede med nedtørret hårdt træ ligesom romerne og deres efterkommere i tidlig europæisk middelalder og med den katolske kirkes og hanseaternes håndværkere bragte det tørre træs håndværk og tilhørende værktøjssortiment til bearbejdning ikke kun af træ men også af sten til Skandinavien.

Østergård fortæller også om økserne og deres anvendelse i forbindelse med tilhugning af tømmeret i skoven – som regel dansk gran i perioden. Anmelderen mener, at man næppe i nyere tid har bearbejdet tømmer af løvtræ med økse i skoven, medmindre det var helt frisk og nyfældet. De skæve asymmetriske økser kalder Østergård for biløkser, selvom området dækker karetmagerøkser, grenøkser og flere andre typer. Det er værd at huske, at stikøksen er et fremragende redskab til afpudsning af bjælkesamlinger, og at håndtaget er en skaftdølle. Øksen er jo en del af den gamle krydsøkse, som tømmerne brugte til arbejdet med bindingsværk. Skarøkserne (tværøksen) har haft mange funktioner – og de mindste, der kaldes tængsler, har haft en bred anvendelse også indenfor skibsbygning og karetmageriet. Særlige hultængsler blev brugt til at hugge kehlere i bindingsværket, så de murede tavle kunne fæstnes til tømmeret. Båndknivene blev brugt til mange forskellige arbejder som senere bugthøvlen (stolemagerhøvlen) med flad eller buet sål udvidede.

Østergård fortæller om bygningsnedkernes mange høvle til lister, paneler, vinduer, døre, håndlister og meget andet. Derfor er det uforståeligt, at han ikke sætter profilhøvlene på enden på hylden, så de sårbare jern beskyttes. Det er et hestearbejde at skærpe et jern til en profilhøvl. Man stiller heller ikke en slet- eller pudshøvl på høvlebænken – de lægges med jernet frit til siden. Det er også lidt underligt, at Østergård ikke er opmærksom på, at man ofte til specialopgaver tildannede hjælpeværktøjer af tilfældige klodser eller gamle værktøjer, der så endte i brokkassen efter brugen. Det samme gælder modeller og skabeloner (trappevinkler, skabeloner til hjulfælge) der for standardprodukternes vedkommende kunne gemmes på værkstedet til næste gang, men som i langt de fleste tilfælde blev skrottet efter brug.

Konklusionen er, at Niels Østergård fremlægger en gennemarbejdet og fornem oversigt over det ældre danske håndværktøj fra den sidste periode før elværktøjet, sømbeslagene og fugemassen. Værktøjet er en del af den nordeuropæiske redskabskultur, som er resultater af påvirkningerne af de danske håndværkervende, der gik på valsen i Tyskland som naver, skandinaver. Det afslører mange tyske navne som lockbeitel, fukssvans, geifuss, rubank, bredbil, tengsel, mfl. Men der var ikke altid en overensstemmelse mellem værktøjet, håndværket og traditionerne. Et håndværk er de aktuelle arbejds- og værkstedsmetoder, som mester og svend også i vore dage giver videre til lærlingen. Forældede metoder og gammelt værktøj ender normalt i brokkassen og derfor er det heldigt at Østergård er samler – og ikke håndværker.

[Historie-online.dk, den 26. januar 2021]